

Balázs Géza

Az internet népe

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Balázs Géza
Az internet népe

Balázs Géza

Az internet népe

Internet – társadalom – kultúra – nyelv
A kulturális és a tervezett evolúció határán

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2023

Lektorálta:
Terdikné Takács Szilvia

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Szabó Ilse
Korrektor: Bujdosó Hajnalka
Tördelőszerkesztő: Körösi László
A könyv illusztrációi Várhelyi Csilla festőművész munkái.

ISBN 978-963-531-918-3 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-919-0 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-920-6 (ePub)

© A szerző, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

Tartalom

Útmutató a könyv olvasásához	9
Bevezetés	11
ELSŐ RÉSZ: NETNYELVÉSZET	13
I. fejezet A magyar netnyelv és netfolklor kutatása	15
Poszt-Gutenberg-galaxis	15
Az e-nyelv kialakulása, kutatása	30
Az e-folklor kialakulása, kutatása	33
Facebook-folklor	37
II. fejezet Kommunikációs létformák és átcsapások (Szóbeliség-írásbeliség paradigma)	43
A szóbeliség-írásbeliség paradigma jellemzői	43
Beszéd és írás	43
Rögzítési és továbbítási technológiák	48
Az egymást követő kommunikációs létformák	52
Interferáló szövegtípusok	67
MÁSODIK RÉSZ: NETNYELV	75
III. fejezet A számítógép formálta nyelv	77
Technológiák hatása a nyelvre	77
Az informatikai fordulat hatásai a nyelvre	78
Az értelmiség felelőssége	84
IV. fejezet A vizuális nyelv és a helyesírás	89
A vizuális kommunikáció és az írás	89
V. fejezet Az újmédia retorikája	99
Interretorika	99
E-retorika (elektronikus retorika)	100
Internetfilozófia	108
VI. fejezet A beszéd, írás, új beszéltnyelviség antropológiája	109
A digitalizáció: földrengés	109
Társadalmi kommunikáció	110
VII. fejezet Az informatika hatása a nyelvre	121
A kommunikáció fejlődése	121
Szemléleti keret	125
Nyelvi változások – anyanyelv – informatika – információs technológiák	125
A kommunikációs létmódok és terek átalakulása	126
A másodlagos szóbeliség	128
A másodlagos írásbeliség	128
Új beszéltnyelviség	130
Az infokommunikáció átalakulása	131
A portál: információfókus	131

Médiakonvergencia: internetmédia	132
Az informatika nyelvi hatásai	133
A nyelvváltozatok átalakulása	146
Függelék	148
VIII. fejezet Nyelvtudomány és informatika	161
Helyét kereső tudomány	161
A technológia visszavág	162
Az informatika nyelvi hatásai	165
A nyelvváltozatok átalakulása	166
HARMADIK RÉSZ: NETFOLKLÓR	169
IX. fejezet Netfolklór – intermedialitás és terjedés	171
Az e-folklór előzményei és felbukkanása a magyar kultúrában	171
Jelen- és jövőkutatás, valamint a netfolklór	173
A netfolklór elméleti háttere	175
A netfolklór technológiai háttere	178
A netfolklór mint a technológiák következménye	180
A folklórterjedés metaforái	182
A netfolklór nyelvi létmódja	183
A netfolklór és a közösségi memória	185
X. fejezet Az sms-folklór – minimálfolklór (zsákutcás médium)	189
Előzmények	189
A kutatási téma elméleti háttere és megközelítése	190
A mai folklór összetevői	192
Elektronikus folklór – sms-folklór	194
Az sms folklorisztikai-nyelvészeti elemzése	197
Médium, műfaj, szövegtípus	202
Bővülő sms-funkciók	203
Mai elektronikus (sms-)folklór műfajok	204
Ünnepi sms-ek	207
Udvarlás, szerelem	211
Lánclevél-sms	212
Tréfás, vicces, beugratós sms, metasms (sokféle altípussal)	213
Bölcsességek, szállóigék	216
Összefoglalás	216
XI. fejezet Képes népszokások	219
Átalakul a kulturális emlékezet technológiája	219
Képes népszokások	220
A képkultúra változása a graffitiben	221
Modern graffiti-stílusirányzatok	222

NEGYEDIK RÉSZ: NETEMBER	225
XII. fejezet Változások, váltások kora. Nemzedék-, kultúra- és nyelvváltás	227
Nemzedékfelfogás, nemzedékélmény	227
A nemzedékkutatás területei	230
Megnevezett generációk	230
Technológiaiilag determinált generációlektus	232
A történelem ritmikája és tartalma	234
XIII. fejezet Az iGenerációról, a netnemzedékről és az evolúciós megszaladásról	235
Nézőpont	235
iGeneráció	235
Fesztiváltól fesztiválig (tünetek)	236
Következtetés	241
XIV. fejezet Nemzedéki tünettán	243
Kulturális mozgások és konfliktusok	248
XV. fejezet Szöveg a szövegben	255
Intertextualitás	255
A szövegköziség formái, típusai	256
Unimediálisból multimedialis	258
Hipertextualitás	259
XVI. fejezet „Kulturális Alzheimer-kór”. A felejtés szemiotikája	261
A jelromlás oka, mechanizmusa, következménye	261
„Véssétek emlékezetetekbe!” Kezdetben volt a közvetlen emlékezés, az emlékezés művészete	262
Az emlékezés technikái	263
A közvetlen emlékezet megszakadása – hagyományszakadás	264
Jelromlás – nyelvromlás	265
Társadalmak összeomlása	266
Epilógus: a felejtés művészete	267
XVII. fejezet Az idő a kultúrában és a médiában	269
Az időtlenségből jövőnk, az időtlenségbe megyünk	269
Antropológiai idő, az emberiség ideje	269
Emberidő, az egyes ember ideje	271
Kulturális és történelmi idő (az idő kultúrája, technológiák, történelmi és interkulturális idő)	273
Nyelvi idő	276
Idő és média, idő és internet	277
XVIII. fejezet Hibriditás: kulturális sokk. A techno- és interkulturális világ feszültségekkel teli jelenségei, és ezek kezelésének lehetséges módjai	281
Minden mindennel összefügg, avagy a pillangóhatás	281
A modern ember „bűnei”, a modernitás meghatározói	281
Szemiotikai leírás	282
A jelek túltengése, túlhasználata	283
A jelek keveredése	284

Hibridizáció (társadalom, kultúra, politika)	286
Van kiút?	288
XIX. fejezet Esszé a sokféle olvasásról	289
A Gutenberg-galaxis	289
Az olvasás színterjedése	289
Az írás, olvasás gondolkodásra gyakorolt hatásai	292
Digitális olvasás	293
Korunk olvasói	294
XX. fejezet Evolúciós „megszaladásban” vagyunk	297
Személyesen	297
Filozofikusan	298
Gyakorlatiasan	301
Szakkifejezések magyarázata	307
Irodalom	319
Tárgy- és névmutató	335
Képjegyzék	344

Útmutató a könyv olvasásához

- & Ez a könyv olvasható lineárisan az elejétől a végéig. (De ma már ez nem szokás.)
- & Ez a könyv olvasható részletekben, de még mindig csak lineárisan (az olvasót érdeklő fejezetek rendjében).
- & Ez a könyv olvasható alineárisan, vagyis belelapozós, beleolvasós (előre-hátra lapozós), valamint (más könyvekben és a világhálón) hozzáolvasós módon; így is képet kaphatunk a legfőbb gondolatokról. Ez az olvasásmód az e-könyvek jellemzője.
- & Korunk digitális olvasásmódja leginkább ezt részesíti előnyben. Az ehhez szokott olvasókat segítő:
  - @ vannak ismétlések, ismétlődő szerzők, gondolatok;
  - @ az egyes fejezeteket rövid ismertető vezeti be, de több részösszefoglalást is készítettem;
  - @ a legfontosabb műszavakat (szakszavakat) a szó után tett *-gal (csillaggal) jelöltem, ezeknek a szavaknak a jelentése a kötet végi szómagyarázatban megtalálható;
  - @ tagolásra néhol az ábécé (a), (b)... , néhol a hashtag (#), néhol az at/kukac (@), néhol az at (&) ligatúra rövidítése (logogramma) szolgál;
  - @ vannak a könyvben a fő témát kiegészítő olvasmányok (ezek külön is olvashatók, de lineárisan is);
  - @ készítettem egy tárgy- és névmutatót is, hogy ezzel könnyebbé váljon az alineáris keresés és az emlékezés.
- & Ha egy szó elején van a csillag (például *élőkapocs), az azt jelenti, hogy az adott szó nem honosodott meg a magyarban (tehát erre ne keressenek további magyarázatot).
- & A könyv nem foglalkozik behatóan a most alakuló legújabb világ, a web3, vagy szemantikus web, az algoritmusok* uralta tudatipar*, az internet színteződése* (darknet* és a deepnet*), a deepfake*, általában a fake news* (álhír*, koholmány), a bionika*, a csetbotok*, kvantumkommunikáció*, a metaverzum* világával; amelyekről nemes egyszerűséggel úgy nyilatkozott egy informatikai fejlesztő: „az IT* feltalálta a kereket”, csak az emberek ezt még nem tudják.
- & Végezetül a magam mentsége. Ez a könyv legalább két évtizednyi kutató- és elemzőmunka eredménye, egy friss, most alakuló világról szól, amelyben sokszor csak tapogatózunk, ezért sohasem lehet teljes. Ezért egyaránt van benne szaktudományos és esszéisztikus fejezet. Akkor érem el a célomat, ha továbbgondolásra serkentem olvasóimat, böngészőimet, mert a metaverzum itt kopogtat...

Jó és hasznos olvasást, kellemes időtöltést kíván: a szerző.

[Vákát]

Bevezetés

„A nagy civilizációs ugrások olyan folyamatok, melyek majdhogynem romba döntik azokat a társadalmakat, melyekben bekövetkeznek.” (A. N. Whitehead)

„Az írás feltalálása éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékező tehetségüket...” (Szókratész)

„A társadalmakat mindig is sokkal inkább formálta a mindenkori kommunikációs médiumok természete, mint a kommunikáció tartalma... Az elektronikus technológia az egységesülés és a bevonódás folyamataival teszi ugyanezt.”

„Kitágult a családi kör. Az elektronikus média – filmek, műholdak, repülés – teremtette információs világforgatag messze felülmúlja azt a befolyást, amire anya és apa valaha is képes lehetne.”

„Az elektronikus média megdöntötte az »idő« és a »tér« uralmát – azonnal és szakadatlan önti ránk a többi ember aktuális mizériáit. Új, globális méretű alapokra helyezte a párbeszédet... Többé nem mehetsz haza.”

„Minden médium az ember valamely – testi vagy szellemi – képességének kiterjesztése.”

„A környezet megváltoztatásával a média egyedi arányokat létesít érzékeink között. Bármely érzékünk kiterjesztése megváltoztatja gondolkodásunk és cselekedeteink módját – a világ észlelésének a módját. Ha ezek az arányok változnak, az emberek is változnak.”

„Az írás feltalálása előtt az emberiség akusztikus térben élt...”

„Globális faluban élünk... Visszatértünk az akusztikus térbe.”

„A fénymásolás – az agyak zsebmetszője – az azonnali publikálás korának harsonása. Most már bárkiből lehet szerző és kiadó.”

„A televízióval megjelenik az aktív, felfedező érintés kiterjesztése, ezért nemcsak a látást, hanem minden érzékünket egyszerre szippantja be.”

„Valódi, totális háborúvá az információs háború vált. Kifinomult, elektronikus-információs eszközökkel vívják – hidegen és szakadatlan.”

„Az elektronikus hálózat keletivé teszi a nyugatot. Az elszigetelt, a megkülönböztetett, az elválasztott, vagyis nyugati örökségünk helyére az áramló, az egyesülő és az összeolvadó kerül.”

„A környezet megváltozásával a média egyedi arányokat létesít érzékeink között. Bármely érzékünk kiterjesztése megváltoztatja gondolkodásunk és cselekedeteink módját – a világ észlelésének a módját.”

(Forrás: Marshall McLuhan – Quentin Fiore:
Médiamasszázs. Egy rakás hatás. Typotex, Budapest, [1967] 2012.)

[Vákát]

Első rész:
Netnyelvészet

[Vákát]

I. fejezet

A magyar netnyelv és netfolklor kutatása

A fejezetben áttekintem az informatikai fordulat (forradalom) magyarországi evolúcióját, ennek nyomán a magyar netnyelvészet születését, a netnyelv (e-nyelv) és netfolklor (e-folklor) kutatását.¹

Az informatikai fordulat eredménye: információs társadalom (további megnevezései: technokulturális, infokommunikációs, digitális, illetve más megközelítésben: posztmodern társadalom).

Az információs társadalom annak a – korunkat jellemző – társadalmi formációnak a megnevezése, amelyben a gazdaság, társadalom, politika, kultúra stb. alapvető meghatározója az információ. Létrejöttét a fejlett infokommunikációs infrastruktúra (távközlés, műsorszórás, számítógépes hálózatok) összekapcsolódása és ennek alkalmazása jelenti.

Legjellemzőbb technológiája a világháló (az internet). Világlátását a hibriditás* és a posztmodernség jellemzi.

Poszt-Gutenberg-galaxis

A 20. század utolsó évtizedétől számítható technokulturális, digitális vagy informatikai korszak közvetlen előzményének tekinthető a Gutenberg-galaxis, illetve a poszt-Gutenberg-galaxis; a képi világ (képi, ikonikus fordulat), általában a multimedialitás előtérbe kerülése. A digitális korszak előzményét predigitális korszaknak nevezzük.

A kommunikációs üzenetek kiterjedését már korábban szolgálta a fénykép, a film, a televízió megjelenése. Hatását Gottfried Boehm nevezte el ikonikus fordulatnak, Mitchell W. J. T. képi (*pictural*) fordulatnak, Ernst Gombrich vizuális kornak, Guy Debord látványtársadalomnak (Kapitány–Kapitány 2009: 15).

Az informatikai világ alapja a digitalizáció. Újdonsága, hogy egyesíti magában a korábbi technológiákat: a hagyományos írott (literális) kultúrát az új digitális írásbeliséggel. Beolvasztja a mobilkommunikációt, a tömegkommunikációt, egyúttal kiterjeszti a multimedialitást (például a digitális képkészítéssel, hangrögzítéssel), mindezt hálózatba (internet) szervezi, könnyen elérhetővé, kereshetővé és átalakíthatóvá teszi (popularizálja). Az internet második generációja, a web2 létrehozta a közösségi médiát (*social media*). Az internetes eszközök és oldalak (honlapok) összessége szöveges-képes, valamint további multimedialis lehetőséget kínáló tartalmakat hordoz, bevonja a felhasználókat, együttműködésre (interakcióra) ösztönöz, és állandó (jelen idejű) kommunikációs

¹ A netnyelvészet születésében fontos szerepe volt az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékéhez kapcsolódó nyelvstratégiai kutatásoknak. Itt kapott indíttatást a mai magyar netnyelvészet több kiemelkedő egyénisége: Aczél Petra, Bódi Zoltán, Szűts Zoltán, Veszelszki Ágnes. A munka 2000-tól a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportban folytatódott.

játékteret nyit. Az új technológiák új társas-együtműködési formákat kínálnak. Az újfajta adattárak kvázi kihelyezett, illetve kiterjesztett memóriaként, „közös agyként” működnek. Új minőségű nyelvhasználat alakul ki (e-nyelv), s a kultúra és az intézmények különböző területeinek is megjelenik digitális változata: például e-folklór, e-irodalom, e-retorika, e-tudomány, e-könyv, e-könyvtár, e-kormányzat, e-önkormányzat stb.

Az Internet helyesírása a köznévvé válás miatt internetre változott. Az internet szentje: Sevillai Szent Izidor (556–636) ókeresztény író, egyháztanító. Enciklopédikus munkáját tankönyvként használták. 1999-ben II. János Pál pápa Sevillai Szent Izidort nyilvánította az internet, illetve a tudomány és a technika után érdeklődők védőszentjévé, ünnepe április 4.

Az informatikai világ kommunikációját főként a következők jellemzik: hiperexpanzivitás, hipertextualitás, hálózatosodás és interakció.² Az informatikai fordulatnak a gondolkodásra gyakorolt következményeivel az internet filozófiája foglalkozik (Ropolyi 2006, Balázs 2011b).

Régóta hangsúlyozzák a (kommunikációs) technológiák történelmi korszakok elhatárolásában játszott szerepét. Az informatikai korszak továbbfejlődését jelzi a biológia és informatika szavak vegyülésével keletkezett bionika³ kifejezés.

1. táblázat: Számítógépes, hálózati infokommunikáció jellemzői

Jellemző	Leírás
1. sokak kommunikációja sokakkal	információkoncentráció és -megosztás
2. az információ mennyisége nő	hiperexpánzió, hipertextualitás
3. multimedialitás	vizuális, verbális, akusztikus, zenei
4. time-shift: időkérdés	szinkrón (online) és aszinkron
5. osztott információátvitel	nem egy könyvtár, hanem hálózat
6. interaktivitás	passzív és aktív szerep egyaránt, két- és többirányú információáramlás
7. információszabadság	korlátlan, korlátozott (információs cégek vagy politikai intézmények)
8. digitalizáció, konvergencia*	újszerű multimédia-szövegek, komplex multimedialis eszköz (új-, transzmédia)
9. mobilkommunikáció	megszűnik a helyhez kötöttség, virtuális világokban is mozoghat
10. a nyilvánosság átalakulása	sok csatorna, figyelemmegosztás, megszűnő közös tartalmak, fragmentálódás; mozaiknyilvánosság

Forrás: Terestyéni 2006: 234–237. nyomán

² Később bemutatandó (segéd)képlettel: IK (internetkommunikáció) = 3H (hiperexpanzivitás, hipertextualitás, hálózat) + II (interaktivitás).

³ Roska Tamás professzor, a PPKÉ informatikai karának létrehozója nem sokkal a halála előtt a kar nevét bionikai karra módosította.

Olvasmány

McLuhan köpönyegéből

Jegyzetek Marshall McLuhan *A Gutenberg-galaxis* című könyve kapcsán

McLuhannek az elméletei, elképzelései, gondolatai olyanok, amelyeket mindenki ismer valamelyest: falak nélküli tanterem, technikai médiumok, az ember lehetőségeinek kiterjesztése, Gutenberg-galaxis, globális falu*, hideg és meleg média, társadalmi cement. Aforisztikusan összefoglalva: The medium is the message (a médium maga az üzenet). McLuhan után szabadon egyre gyakrabban hangoztatták, hogy vége a Gutenberg-galaxisnak, a nyomtatás, a könyv primátusának.

Kristó Nagy István McLuhan (2001 [1962]) alapművét lefordította magyarra. Bár az eredeti könyv és egyes részletei magyarul is ismertek voltak korábban, a teljes magyar fordítás elősegítette McLuhan gondolatainak terjedését. *A Gutenberg-galaxis* érdekes-értékes gondolatok laza tárháza, esszéje. Csöppet sem az akkor vagy ma elvárt tudományos érveléssel, szerkesztéssel megalkotott mű. Talán ez is a titkai közé tartozik: úgy írni, hogy azt sokan elolvassák, idézgessek, izgatottak legyenek az abban foglaltaktól, vitatkozzanak vele. A modern média legfontosabb üzenete ugyanez: mindegy, hogy mit mondanak, csak foglalkozzanak veled.

A kanadai Marshall McLuhan a 20. század második felének legnagyobb hatású médiaguruja. Irodalomtörténészként indult, szívesen érvel Cervantesszel, Shakespeare-rel. Gondolatainak legelső kifejtése az írás és megsokszorozásának, a nyomtatásnak a társadalomra, kultúrára gyakorolt hatását bemutató *A Gutenberg-galaxis* című könyvében van lefektetve. Kiindulópontja az lehetett, amelyet a szerkesztői következetlenség folytán csak a könyv 175. oldalán olvashatunk: „Senki sem képes ma pontosan megmondani, hogy konkrétan mi volt az, amit Gutenberg feltalált.” Gondolatainak kiteljesedését jelenti az egyéb médiumokról, mozirol, rádiórol, televíziórol írott munkái. A technikai eszközöknek a kommunikációra gyakorolt hatásával ma még többet foglalkoznak a Gutenberg-galaxis követő internetmédia, internetgalaxis korszakában. Mind McLuhan köpönyegéből bújtak elő.

*A Gutenberg-galaxis*ról állítható, hogy a hatása nagyobb, mint maga az eredeti mű. McLuhan sok gondolatot csak félig-meddig fejt ki, néhol felszínes, másutt okoskodik, rengeteget ismétel, vannak olyan gondolatai, sőt nyelvi példái, amelyeket négyszer-ötször vagy még többször elmond, és sokat idéz, mint egy rossz szakdolgozó. Gondolatmenetének nincs egységes íve, haladása szakadozott, és nem szintetizál. Hasonló jellegű munkával a mai magyar tudományosságban nem lehetne doktori fokozatot szerezni.

És mégis hat. Mégis több mint megannyi doktori dolgozat. Mert olvasójában gondolatokat indít el. Szemben a legtöbb doktori értekezéssel.

McLuhan nem veszi a fáradságot, hogy útjelzőt, gondos szerkezetet nyújtson, gondolkodtatni akar. Már a könyv oldalainak képe is az esszéisztikus jelleget mutatja: nincsenek nagyobb fejezetek és alfejezetek, hanem csak néhány oldalas laza esszék, amelyeknek nincs hagyományos címük, csak a legfontosabb kiemelt gondolatot tartalmazó (előre- vagy visszautaló) summázatuk.

Például:

- & Mikor a technológia kiterjeszti egyik érzékünket, az új technológia elsajátításával egyidejűleg a kultúra új fordulata következik be.

- & A nyomdai logika létrehozta a kívülálló, elidegenedett embert mint integrált, azaz intuitív és irracionális ember típusát.
- & A nyomtatás kiterjesztette jellegzetességeit a nyelvek szabályozására és rögzítésére.
- & A nyomtatás nemcsak a helyesírást és nyelvtant változtatta meg, de a nyelvek hanglejtését és ragozását is, és lehetővé tette a nyelvtani hibákat.

McLuhan alapállítása: a betűírásból, majd pedig a nyomtatásból következik a gondolkodás és a nyelv formáinak, illetve a társadalom bizonyos jelenségeinek a megváltozása. A betűírás és a nyomtatás tette lehetővé a vonalszerűség (a linearizáltság) megjelenését az érzékelésben (az érzékszervek hatókörének a megváltozása; a hallási-tapintási térből leszűkített vizuális világ), a gondolkodásban (gondolkodási-érvelési formák változása) és a nyelvben (ennek nyelvi következménye például az alárendelés vagy a „megfagyott esztétikum” nyelvi jegyeinek a kialakulása – utóbbi én teszem hozzá). A társadalomban a könyv volt az első tömegtermék, amely a kapitalizmus kiindulópontja. McLuhan pontosan ráérezett a technika, a technológia társadalmi hatásának erejére. Persze elméletének voltak előfutárai: a biológus J. Z. Young (19),⁴ Harold Innis (64), Hajnal István (117), Walter Ong (184).

McLuhan néhány elgondolkodtató megjegyzése:

- & Mint a művelődéstörténetből tudjuk, a nyomtatást nem Gutenberg találta fel először, hanem a 7-8. századi Kínában fedezték fel az eljárást. Miért nem alakult ki akkor korábban a Gutenberg-galaxis? McLuhan válasza: az írásmód különbözősége folytán, az ideogrammak nyomtatása nem volt olyan felszabadító hatással, mint az alfabetikus ábécéé (49).
- & Az érzékszervek különféle kiterjesztései által eredményezett érzékszervi aránymódosulások ismerete nélkül nem alkotható meg a kulturális változás elmélete (57).
- & A középkori társadalmi életben [...] ütközés megy végbe a tudás írásos és szóbeli struktúrái között (134).

McLuhan irodalmi példákon mutatja be a szóbeliség-írásbeliség átmeneteit. A középkori szerzetesek olvasófülkéje valójában énekőfülke volt; a kéziratok és a nyomtatott iratok viszonya változatos, például a kéziratoknak más szerzői, olvasói és kereskedői voltak, mint a nyomtatott könyveknek. Segít eloszlítani sematikus gondolatainkat a középkori iskoláról, az ott tanított grammatikáról és retorikáról, amely szerinte a helyes kiejtés, beszéd tudománya volt, és nem csupán a grammatizálásé. Később ugyancsak ehhez kapcsolódva:

- & A költészet és a zene szétválása először a nyomtatásban ment végbe (225), de valami máig megmaradt: „A dal lassított beszéd” (226).
- & A nyomtatás feltalálása megerősítette és kiterjesztette az alkalmazott tudomány új vizuális kényszerhatását, létrehozva az első változatlan formában sokszorosítható árucikket, az első futószalagot és az első tömegtermelést (144).
- & A nyomtatás megfosztotta lététől a latint (255). A nyomtatás kiterjesztette jellegzetességeit a nyelvek szabályozására és rögzítésére (256). A nyomtatás nemcsak a helyesírást és a nyelv-

⁴ Az egy-egy olvasmányon belüli zárójeles számok – az egész kötetben – az adott olvasmány lapszámára utalnak. Például (64): a most tárgyalt kötet 64. oldala.

tant változtatta meg, de a nyelvek hanglejtését és ragozását is, és lehetővé tette a nyelvtani hibákat (259).

- & Minden, az ember által feltalált és magára öltött technológiának olyan ereje van, hogy működésének első periódusában elszibbasztja az emberi éberséget (174).
- & A nyomtatás azáltal, hogy a nemzeti nyelveket tömegmédiummokká vagy zárt rendszerekké változtatta, létrehozta a modern nacionalizmus uniformizált és centralizált erőit (224).
- & A könyv hordozhatósága, akárcsak a festőállványé, sokkal járult hozzá az egyéniség kultuszához (232).
- & A nyomdai logika létrehozta a kívülálló, elidegenedett embert mint intuitív és irracionális ember típusát (238).

Mi az, ami McLuhan elméleteiből nem állja ki az idő próbáját? Például a médiumok „hideg-meleg” felosztása. Ez a médium hatására vonatkozik, de ma már hidegen hagy bennünket, annyira bonyolult, összetett a hatás. A nyelvész vitatkozhat a gondolkodó túlzott technicista álláspontjával, amely szerint a nyomtatás okozza az össznemzeti egyöntetűséget és a kormányzati centralizmust azzal, hogy a nyelveket egyetlen használati módra redukálja (263). Először is vannak többváltozatú, több központú nyelvek, másodsor pedig itt nem a technika a döntő, hanem az együttműködési készség, a gyakorlatiasság – ehhez persze egyfajta technikai eszközként a nyomtatás is hozzájárulhat.

Mi az, ami a Gutenberg-galaxis nyomán ma időszerű? Mi az, amit a könyv elolvasása után ma kell végiggondolnunk? A „kulturális átadás, öröklés” gondolatának fölvetésében (162) McLuhan megelőlegezi a mémelméletet. A gének mintájára „mémként” határozza meg Richard Dawkins (1986)⁵ a kulturális öröklést szolgáló elemeket.

McLuhan fontos gondolata, hogy a nyomtatás, a sajtó a nemzeti nyelvek előtérbe kerülésének egyik mozgatója, így tehát közvetlenül nyelvi, anyanyelvi hatása van (223).

McLuhan a társadalomra-gazdaságra gyakorolt „forradalmi” hatásuk miatt a technikai médiumok (technomédiumok) öt generációját különbözteti meg:

A technikai médiumok (technomédiumok) öt generációja

Technikai médiumok	Társadalmi hatás
1. korai kéziszerszámok	(munkamegosztás)
2. erőátviteli rendszerek, írás	átalakuló munkaszervezés
3. könyvnyomtatás (Gutenberg-galaxis)	könyv: az első tömegtermék; kapitalizmus
4. energifelszabadítás, jelátalakítás (fotográfia, film, telefon, rádió) és rendszerszervezés (gép, munka, termelés)	telekommunikáció, elektronikus média (diktatúrák)
5. kibernetikai eszközök (energiatermelés, jeltermelés, programszervezés)	informatikai/digitális fordulat; posztmodern

Forrás: részben a Film- és médiafogalmak..., 2002: 320. nyomán

⁵ The Selfish Gene, 1976., magyarul: Az önző gén, 1986.

A média történelemformáló, kultúraalakító, korszakot jellemző, átformáló szerepe (például a rádió és a diktatúra, internetmigráció*, Facebook- vagy Twitter-forradalom*)

Médiум (közvetítő közeg)	Történelmi-társadalmi hatás
(tagolt) beszéd	(kumulatív) kulturális evolúció, memória, hagyományátadás
írás	kiszervezett memória, felejtés
nyomtatás, sajtó	kapitalizmus, polgári forradalom, közvélemény, analfabetizmus főszámolása
elektromosság	éjjel látás, a test kiterjesztése
elektronikus technikák (rádió, televízió, film)	tömeg, tömegkultúra, a gyermekkor elvesztése, az empirikus tapasztalat szűkülése
rádió	20. századi tömegdiktatúrák (manipuláció), zenei kultúra
televízió	globalizmus, filmkultúra
film	ikonikus fordulat, globalizmus
fénymásolás, egyéni sokszorosítás	mindenki szerző és kiadó egyben
internet	hiperkommunikáció, hibrid társadalom, posztmodern személyiség, összkultúra, összművészet

Forrás: a szerző szerkesztése

Természetesen többféle korszakolás létezik. McLuhan nyomán a kommunikációs létformákat is újra meg kell határoznunk. Először volt a „természetes” (organikus) beszéd, azután létrejött ennek technicizált változata, az írás, ennek megsokszorozása a nyomtatás, majd elkezdtek felolvasni az írást (Ong: másodlagos szóbeliség), ezt a másodlagos szóbeliséget terjeszti ki az elektronikus (tömeg) kommunikáció sajátos verbalitást (és beszédművelő tevékenységet: az élőszó nyelvi kifejezőeszközeinek tanítását) létrehozva; napjainkban pedig a digitalizáció, az internetgalaxis időszakában fölbukkan a beszédhez közeli írás (szlenges írás, másodlagos írásbeliség), oldódik a szöveg grammatikai összetartása (konnexiója), létrejön egy újabb nyelvi minőség (lazuló fonetika és grammatika, rövidítések, jelzesszerűségek, látványelemek, általában növekedő mellérendelés, szövegek közötti átjárhatóság – hipertextualitás stb.).

Kommunikációs létformák korszakolása:

- természetes beszéd,
- írás,
- nyomtatás,
- felolvasás, majd a hangos felolvasás elhalkulása: néma olvasás,
- másodlagos szóbeliség: elektronikus kommunikáció,
- másodlagos írásbeliség (levélbeszéd): digitalizáció, internetgalaxis.

McLuhan legfontosabb, legtöbbet kritizált, de föltétlenül a társadalomtudományokra legnagyobb hatású gondolata: a technika hatása a társadalomra, a nyelvre. Az újabb információs (konkrétan: informatikai) változás radikálisan belenyúl a társadalmi és a kommunikációs viszonyokba. Ma már egy nemzedék nőtt föl, (újabb metaforával) a „képernyőnemzedék” (más metaforával: digitális bennszülöttek*),

amely információit nem könyvekből, hanem a médiából (és leginkább vizuálisan) szerzi. Háttérbe szorulni látszik az európai műveltség alapját jelentő olvasás, általában az írásbeliség, átmeneti-köztes kommunikációs formák jönnek létre társadalmi, pedagógiai, kulturális, nyelvi kérdéseket fölvetve. Kiegészítő adalék, a sebesség: „Azok, akik először tapasztalják egy új technológia kezdetét, legyen az ábécé vagy rádió, igen hevesen reagálnak rá, mert azonnal új érzékelési arányok keletkeznek a szem vagy a fül technológiai kitágulása miatt; ez az embernek egy meglepően új világgal szolgál...” (36) Ezt tapasztaljunk az informatikai forradalom kapcsán is. A könyv igen széles körű elterjedésére több évszázad (fél évezred) volt, az informatika gyakorlatilag egyetlen emberöltő alatt átformálja a földet.

McLuhan már ír számítógépekről, érez is valamit egy újabb korszakból, de 1962-ben még nem volt internet. Azonban a Gutenberg-galaxis végét megjósolta, s ezt konkrétan a távíró megjelenéséhez kötötte: „Elméletileg a Gutenberg-galaxis 1905-ben a tér görbületének felfedezésével bomlott fel, de gyakorlatilag a távíró már két generációval azelőtt megtámadta” (281). Miért a távíró? Mert a távíró az a technikai eszköz, amely elszakította az embert az információtól. A távíróig ugyanis az információ együtt mozgott az emberrel. Az „írástudóknak” szánt üzenete: „Mi most egy olyan kor kezdeti időszakában élünk, melyben a nyomtatott kultúra jelentősége éppolyan idegenné válik, ahogyan a kéziratos kultúráé a XVIII. században [...] úgy látom, hogy most nagyon keményen kell dolgozunk azon, hogy megőrizzük eredeti értékeit” (155).

McLuhan Gutenberg-galaxisa fél évszázada jelent meg, de aktuálisabb, mint valaha. Nézeteinek fogadtatása ellentmondásos. De olvasni kell, akkor is, ha sokak, például Arnold Hauser (1982: 702) szerint: „Marshall McLuhan tömegkultúra-értelmezése eredeti, ám bár erősen romantikára hajló, frappáns formulákra épült, de sokszor zavaros és az idő nagyobb részében üres metaforákkal operáló elmélet, az általa magyarázott és bírált kultúra jellegzetes produktuma, magamutogatásának, szenzációhajhászásának hű kifejezése, tipikus példája annak a kiélezettségnek, leegyszerűsítésnek, amellyel a tömegkultúra médiumai a jelenségeket bemutatják.”

(Herbert Marshall McLuhan: *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*. University of Toronto Press, 1962; *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté*. Fordította: Kristó Nagy István. Benczik Vilmos utószavával. Trezor Kiadó, Budapest, 2001.)

Olvasmány

Online tér?

Az online szó nehezen illeszkedik a magyar nyelvbe. Buvári Márta nyelvész véleménye

Roszsul hangzik magyarul, szófajlag rossz, mert jelentése szerint határozó, de nincs határozói alakja, jelzőnek használják, de nem az. Most már online tér is van. Mit is jelent a szó? Online = vonalon – magyarul inkább úgy mondjuk: vonalban. Ha a telefonon vonalban vagyunk, azaz kapcsolatban, az képszerű, mert a telefonkapcsolatot eredetileg huzal közvetítette, részben most is. Lehet vonalban lenni – azaz kapcsolatban valakivel a világhálón keresztül. Ezt úgy lehet elképzelni, hogy a háló egyik szála nálam van, egy másik szála valaki másnál, és ezek a szövevény valamelyik csomópontján összetalálkoznak. Persze, ez csak hasonlat. No de vonalban tér (online tér) – már teljes fogalomzavar. A vonalak összessége a háló, és mivel ez egy igazán sajátos háló, szerintem nem baj, ha megkülönböztetésül

ezt a kivételesen jól hangzó angol szót használjuk rá: net. A háló manapság nem is vezetékekből áll – csak esetleg a hozzánk befutó szakaszai, de azok sem föltétlenül –, hanem inkább a térben terjedő hullámokból, rezgésekből. Tehát az elektronikus térben terjednek az üzenetek. Ezt mondják szellemes hasonlattal felhőnek. Az orvos fölteszi a receptet a felhőbe, a patikus pedig lehívja onnan számítógépen, és kiadja a gyógyszert. Azt azért nem mondjuk, hogy találkozunk a felhőben, vagy a felhőről hallgatunk meg egy hangversenyt, ez furán hatna.

A régi görögök a felső, tisztább légréteget aethernek nevezték. Az újkori fizikában az éter szót vették elő annak a feltételezett ritka anyagnak az elnevezésére, amely az elektromágneses hullámokat, a fényt és a gravitációt közvetíti. Bár később rájöttek, hogy ilyen anyag nincs, ez a szó tökéletesen alkalmas lenne a jeleket közvetítő hullámok szövevényének elnevezésére. Tehát online tér helyett éter. Találkozunk az éterben.

Online programokat, hangversenyeket, múzeumlátogatásokat is hirdetnek. Vonalon programok? Ha az adással egyidejűleg (rossz szóval „valós időben”) néznénk ezeket, még érthető volna a „vonaltan” kifejezés, de általában nem úgy van. Fölteszik egyszer, valahol tárolják, és le lehet hívni. Nagyon egyszerű volna netprogramot, nethangversenyt, netes (internetes) múzeumlátogatást mondani.

Nem föltétlenül baj, ha idegen származású a szó, ha nem tudunk jobbat, de az igen, ha rosszul illeszkedik a magyar nyelvbe.⁶

Olvasmány

Online-világban a tervezett evolúció felé

Megfontolások és továbbgondolások Szűts Zoltán *Online* című könyve kapcsán

Szűts Zoltán internetkutató korunk technokulturális (digitális) világának jelenségeit veszi számba, és értelmezi azokat. A kötet igyekszik a technológiai fejlődés (különösen az internet evolúciója) kronológiáját követni, de közben előre-hátra utal, különböző elméleteket villant föl többnyire a magyar nyelvben is divattá vált (angol) szakkifejezésekkel. A jelenségek kaotikussága nehezen kényszeríthető valamilyen rendezőelvbe, ezért a kötet tartalma meglehetősen heterogén, gondolatmenete szakadozott, olykor redundánsan ismétlős. Bár a szerző szinte minden jelenségnek megadja a definícióját, szerencsésebb lett volna ezt szigorúbb szerkesztési elvvel következetesen és kiemelten közreadni, erre szolgálhattak volna a kiemelések, táblázatok, a szakkifejezések betűrendes szótára. A szerző két maga-mentséget is felhoz: „olyan témával foglalkozik, melyet éppen megél, mely a szeme előtt változik” (27), valamint megemlíti a „tudatosan vállalt szelektáló” perspektívát (474). Az előszóban utal arra is, hogy a „miért nem szerepel benne” (22) kezdetű kritikákat örömmel fogadja a munka folytatásához. Ezzel a felhatalmazással élek.

⁶ Egy hozzászóló véleménye „Az online nyugodtan helyettesíthető a táv-, számítógépes, számítógépes, számítógép, gépes, gépi, élő stb. magyar szavakkal: távtanulás, távoktatás, távtalálkozó, távhangverseny, számítógép tér, gépes tér stb.”

Offline-online, analóg-digitális

Miért online? Azért, mert sok mindent jelent ez a szó a magyarban is, a némi nyelvtani ellentmondással áttört kifejezés általános jelentése: „interneten elérhető tartalom, eszköz, felhasználó”. Az online szó tehát lehet melléknév, de jelentése határozói: online vagyok (bekapcsolt, jelenlévő állapotban vagyok). A terminológiai letisztultságra (ha egyáltalán várható ilyen) még várni kell. Ma az egyes angol, magyar és vegyes fogalmakat meglehetősen szabadon, keverten és pontatlanul használjuk. Éppen ezért érdemes néhány fogalmat a helyére tenni. Ilyen az elektromos, az elektronikus, az analóg és a digitális, az offline* és az online fogalma.

Minden elektromos, amit (villany)áram hajt. Elektronikus, szemben a mechanikussal, amiben elektronika van, vagyis működésének lényege az elektronika. A hagyományos rádió és televízió például elektronikus. A jeltovábbítás lehet analóg: hanghullámokkal elektronikus frekvencián, és lehet digitális, digitalizált jelekkel. „Az olyan információhordozók, mint a hang, a fény analóg jelként – egyaránt valamely rezgés amplitúdójának időbeni változásaiként – írhatók le. Az analóg jelet a kizárólag diszkrét értékeket felvevő úgynevezett digitális jeltől elsősorban az különbözteti meg, hogy az analóg jel a jelátvitel során sokkal sérülékenyebb – információtartalma jelentősen csökkenhet vagy módosulhat.” (Film- és médiafogalmak... 2002: 196.) A digitális technológia az informatikai alapegységeken (számjegyeken) alapuló információt (szöveg, kép, hang), annak jellemző eszközét, a számítógépet (komputert⁷) jelenti. A digitális információ továbbítása lehetséges a világhálón (interneten). Az online fogalma pedig ennek a digitális információnak a világhálón (interneten) való elérhetőségére utal. Az internet teszi lehetővé a számítógép által mediatizált kommunikációt (CMC – computer-mediated communication). Az offline* kifejezés az online ellenhatásaként jött létre.

Online: 1. hálózatra kapcsolt, vagyis interaktív, egyidejű összeköttetés, amelynek során a felhasználó számítógépe (okostelefonja) kommunikálhat a hálózat segítségével elérhető számítógépekkel (más digitális eszközökkel). 2. Olyan, a hálózati forgalomba bekerülő médiaszöveg, amelynek tartalma elkészülte után is módosítható (például az online, azaz interneten megjelenő újságok cikkeinek szövege, illetve képállománya – a jelszó ismeretében – közlés után is bármikor módosítható).

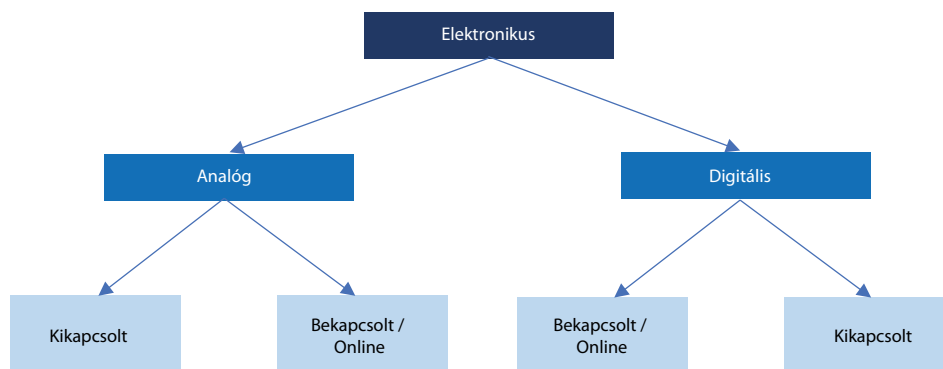
Offline: 1. kapcsolat nélküli: a hálózati eszközök felfüggesztett üzemmódja (például a levelezőszoftverek használata a beérkezett e-mailek elolvasására, élő, aktív hálózaton kívül). 2. Olyan informatikai eszközök, amelyek nem módosíthatóak (CD-ROM), hasonlóan a nyomtatott sajtó termékeihez vagy a könyvekhez és a hanglemezekhez. (Film- és médiafogalmak... 2002: 286) 3. (Új jelentés:) általában a jelenléti kommunikáció. Például: Offline (személyes jelenléttel) lesz megrendezve a doktori vita?

Az internetes közvetítés mindenképpen digitális, de a digitális készülékekben továbbra is van elektronika. Az e-mail – mivel továbbítóközege az internet – digitális továbbítású, de elektronika segítségével, tehát egyszerre elektronikus és digitális eszköz. Talán az lenne a legjobb megfogalmazás, hogy az újmédia-jelenségek digitális kódolású elektronikus eszközök. Ennek ellenére keveredik a kettő, például: e-mail, e-book, amely szavakban az e- előtag electronic-ot jelent. Helyesebb lett volna d-vel (digital) jelölni, de ma már mindegy.

⁷ A komputer szó átvétele, leírása és kiejtése (kompjuter ~ komputer), valamint magyarítása az 1960-as és 1970-es években nyelvi vita tárgya volt; viszont mára teljesen kiszorította a magyar forma: számítógép.

Az e-könyv (e-book) meghatározása: elektronikus könyv, vagyis digitálisan tárolt, a világhálón keresztül terjesztett szöveges mű. A mobiltelefon képernyőjét használó e-könyv pedig az m-könyv (de ez a fogalom sem terjedt el, maradt az e-könyv). (Film- és médiafogalmak... 2002: 211)

Az offline-világ*, valamint az elektronikus, analóg/digitális, digitális/bekapcsolt/kikapcsolt technológiák szerkezeti ábrája
 Forrás: a szerző szerkesztése

Forma (hordozó közeg) és tartalom

Nem elégségesen és nem eléggé elméletien elmagyarázva, de sokszor visszatér a könyvben, így a szerző felfogásában az internetkommunikációnak kettős arculata van: a jelenség fölfogható formának és tartalomnak is. Igaza lehet Marshall McLuhandnak, amikor azt írja, hogy „a médium maga az üzenet”. Vagyis az internet (világháló) lényege: egyszerre (konvergens) kommunikációs közeg, csatorna (forma, technológia), valamint egyszerre sajátos tartalom(típus). De legyen bármennyire is mindkettő egyszerre, ezt a két jelenséget a magyarázat miatt érdemes szétválasztani. Vagyis az egyik oldalon ott áll a technológiai médium (a forma), amely hagyományosból újmédiává alakul, a másik oldalon pedig a sajátos tartalmak, amelyek a hagyományos műfajokból továbbfejlődnek (például naplóból blog*).

Online kommunikáció (internet)

Forma	Tartalom
kommunikációs közeg, csatorna, technológia hagyományos → újmédia	konkrét tartalom, műfajok
aszinkron → szinkrón konvergencia* „a médium maga az üzenet” (McLuhan)	

Forrás: a szerző szerkesztése

„Internetes” mém

Leegyszerűsítő és félrevezető a mémfelfogásnak az internetes mémjelenségre való átvitele. Mert mi a mém? A szerző helyesen határozza meg Dawkins (1986) nyomán (elméletnek nem is nevezném, inkább elképzelésnek): gondolatoknak a legkisebb, még vagy már önmagában is értelmes szöveges, képi vagy multimediális egysége, amely megbízhatóan és termékenyen másolódik az egyik emberi agyból a másikba (394). És itt is előhozható az, amit az online kommunikációra vonatkozóan a forma és tartalom kettőssége kapcsán említettem. A mémek formailag hordozókra (érzékelhető formára) települnek: kép, szöveg, termék (tárgy), rítus (szokás); tartalmilag pedig sokfélék lehetnek: alapvetően a kulturális és nyelvi hagyomány, tudás elemei és szimbólumok, utalások (referenciák). Jellemzően a folklór viselkedését mutatják, ezért terjedésük erőteljesen a (régí-új) szóbeliséghez, aktualitásokhoz kötődő; sebessége változó, kaotikus.

Meglátásom szerint azonban különbséget kell tenni a mémek elméleti (elvont) és gyakorlati (a valószínűségben megjelenő) fogalma között. A mém ugyanis elvont kategória, a mém nem látható, nem hallható, így át sem adható. Az elvont és a konkrét ellentétéről van szó. Hasonlít a folklóriztikában tárgyalt invariáns-variáns megkülönböztetésre vagy a pszichológiában tárgyalt prototípusra (elvont alapesetre). Ugyancsak hasonló jellegű megkülönböztetés van a mondattanban a rendszermondattal és szövegmondattal között, a szövegben pedig magiszöveg vagy prototipikus szöveg (invariáns) és a valódi, létező szöveg között. Egyébként komolyan fölvethető, hogy valójában mond-e újat a genetika mintájára alkotott mémfelfogás a folklórterjedés elméleteihez képest. A mémszerű (egyébként folklórszerű) terjedés az internet minden információjára igaz. Például a rövid szöveges „internetes” mém angol megnevezése: catchphrase (jelmondat, szlogen). Jellemzően az interneten gyorsan terjedő népszerű szó vagy kifejezés (szállóige). Az internetes mémek ennek csak egy sajátos alműfaját jelentik: online és virálisan⁸ terjednek, többnyire tömegkulturális (popkulturális) referenciákat, egyszerű, ismétlődő, humoros tartalmakat jelentenek meg rövid szöveg, kép, videó, hanganyag formájában. További jellemzőjük: a remix vagy mashup.

Mém

Forma (hordozó)	Tartalom
kép, szöveg, tárgy, rítus	kulturális és nyelvi hagyomány tudáselem szimbólum utalás

Forrás: a szerző szerkesztése

A mém megjelenési formája

Elmélet (elvont forma)	Gyakorlat (megjelenés)
a rendszer eleme, „mag”, absztrakt, invariáns, prototípus	variáns, (valódi) kép-nyelv szöveg montázs, remix

Forrás: a szerző szerkesztése

⁸ Vírusszerűen.

A széles körben elterjedt internetes mém megnevezés tehát félrevezető. Valójában (multimediális) kisszövegről (nanoszövegről) van szó, amely emlékeztet a karikatúra változatos műfajaira, a gyermekirodalom kép + szó vagy az általam korábban a tetoválásszövegek között leírt ábratext*, ábraszöveg műfajára.⁹

Média – my media

Az új világ (online-világ, média) Szűts Zoltán összefoglalásában: (félig-meddig ismeretlen), multimediális, bináris, nonlineáris online-univerzum. Ebben az új világban változás figyelhető meg az egyén az egyénhez*, az egyén a tömeghez* és a tömeg a tömeghez* kommunikációs formák, valamint a korábbi aszinkron médiatípusoktól a szinkrón és egyben aszinkron médiatípusok felé való eltolódásban. Az elektronikus média tömeges, a digitális média személyre szabott (my media). A szinkronicitás a jelenlételeményt erősíti, az aszinkron tartalmak pedig a hagyományozódást. A változás fő iránya így ábrázolható:

aszinkron → szinkrón műfajok

És az egyes kommunikációs formák esetében így ragadható meg:

- E-mail: aszinkron, egyén az egyénhez*, egyén a tömeghez*.
- Hírcsoport: aszinkron, egyén a tömeghez vagy tömeg a tömeghez.
- Fórum, üzenőfal, oldal: aszinkron, tömeg a tömeghez, visszakereshető, GYIK (gyakran ismételt kérdések).
- Weblap, honlap: aszinkron.
- Cset: szinkrón, interaktív, egyén a tömeghez, tömeg a tömeghez.
- Online média: push → pull, mass → my media, interakció, proaktivitás.

Technológiai kronológia

Bár a könyvben a technológiák tárgyalása jórészt követi a kronológiát, nagyon hiányzik egy áttekintő táblázat, amelyet a könyv adataira támaszkodva így képzelnek el:

Technológiai kronológia

Időpont	Találmány
1867	Bell: telefon (a szóbeliség belép egy kiterjesztett kommunikációs térbe, elkezdődik a másodlagos – jelenlét-deficités – szóbeliség)
1893	Telefonhírmondó (Puskás Tivadar, hír- és kulturális szolgáltatás egy telefonhálózaton)
1938	kalkulátorszolgáltat (Kozma László, az elektromos számológép alapötlete)
1970	domáinnévrendszer

⁹ *Magyar Csopornyelvi Dolgozatok 59. Tetovált szövegek.* Budapest, ELTE, 1994. 77.

Időpont	Találmány
1974	Internet → internet (a szó megszületése és később köznévvé válása)
1983	internet (világháló; a szó széles körű elterjedése)
1990–2004	web 1.0 (a számítógépek összekapcsolása, információs világháló)
1991	World Wide Web (Tim Berners-Lee, honlap)
1992	surfing the internet (webszörfölés)
1994	a világháló beépül a társadalom és kultúra mélyebb rétegeibe
1994	Yahoo! (online tartalomszolgáltató, ingyenes e-mail)
1995	MP3 (tömörített zenei formátum)
1996	Google (internetes kereső)
1997	blog* (internetes napló)
1998	mobiltelefon (színes kijelző)
1999	MSN (online kommunikáció)
2001	mobiltelefon (fényképezési lehetőség)
2001	iPod + MP3 + fájlcsere (zenei könyvtár) (funkcionális előzménye: hordozható táskarádió; hordozható kazettasmagnó: walkman; a digitális korban discman: hordozható CD-lejátszó)
2001	Wikipédia (a web 2.0 előfutáraként; online, közösségi enciklopédia, közösségi tartalomlétrehozás és crowdsourcing)
2002–2014	iWiW
2003	Skype (internetes telefonálás)
2004	Gmail (ingyenes levelezőrendszer)
2004	Scolar (tudományos keresőrendszer)
2004	Facebook (közösségi oldal, média)
2005k	web 2.0 közösségi világháló, felhasználók összekapcsolása, közösségi média
2005k	vlog* (videoblog)
2006	Twitter (közösségi hálózat és mikroblog-szolgáltatás, amely lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy rövid bejegyzéseket vagy egymásnak szánt üzeneteket írjanak)
2007	okostelefon (iPhone: kijelző, kamera, hálózatra kapcsolódó, gyors internetböngésző, médialejátszás)
2007	Netflix (funkcionális előzmény: videótéka; online videótéka, médiastreamelő, kölcsönző szolgáltatás; több eszközön elérhető: tévé, számítógép, okostelefon, táblagép, játékkonzol; az online-televíziózás forradalma, ajánlási rendszer, nemlineáris televíziózás, internet és történetmondás találkozása, konvergenciája, letöltés helyett lehívás; megtöri az „ami online, az ingyen van” felfogást)
2008	Spotify (online zeneszolgáltatás)
2010	Instagram (alacsony technikai küszöb, önreprezentáció képek segítségével)
2011	Snapchat (rövid ideig elérhető szöveges és képi üzenet)
2011	TikTok (kínai videomegosztó közösségi hálózati szolgáltatás, rövid tánc-, szinkron-, komédia- és tehetségvideók stb. készítésére szolgál)
2014	csetbot* (mesterséges intelligenciával rendelkező csevegőprogram: tudakozó, okosotthon-vezérlés, online-rendelés, lelkisegély-nyújtás)
2016	Pokémon Go (kiterjesztett vagy augmentált valóság*, szórakoztató tartalom hoz áttörést egy technológiában)

Forrás: a szerző szerkesztése

Az említések sokszor esetlegesek. Például hiányzik a mobiltelefon, az sms teljes története; a Yahoo! és a Gmail szerepel a könyvben, a Freemail nem.

Digitalizált folklór, szöveg

A digitalizáció elérte a szövegeket (digitalizált szöveg), a hangokat (digitális hangfelvétel) és a képeket (digitális kép, film); ezáltal új lehetőséget adott az így rögzített szövegek, hangok, képek alakítására (manipulálására), keresésére, mintegy új kommunikációs és kulturális korszak nyitányára. Szűts Zoltán helyesen a kommunikáció és a kultúra szoros kapcsolata mellett tör lándzsát (185), amit a világháló metaforái is jeleznek: bábeli könyvtár (Borges), pillangóhatás, hatlépésnyi távolság (az első irodalmi forrás: Karinthy Frigyes), illetve a sebesség metaforája (virális tartalom); de felhasznál, idéz olyan elméleteket is, mint a káoszelmélet, rizómastruktúra, flow, mémelmélet.

A kommunikáció kultúraformáló médiumainak teljes leírása is várat magára. Az írást, a könyvnyomtatást, az elektronikus eszközök közül a televíziót Terestyéni Tamás (2006: 215–221) kommunikációelméletében a kommunikáció kultúraformáló médiumaként említi, de nem mutat be teljes rendszert, ahogy Szűts Zoltán *Online* című munkája sem.

A folklórjellemzők sajátos netfolklór formájában jelennek meg. Ezt a jelenséget a folkloristák a folklór továbbélését tárgyaló (neo)folklorizmus címen tárgyalják; a kulturális antropológusok inkább a netográfia* körébe sorolják. Szűts Zoltán megemlíti a folksonomyt*, vagyis népi osztályozást (a folk és a taxonomy szavakból; a címkézés* együttműködésen alapuló folyamata), valamint a web 2.0 világának folklorisztikus jellemzőket mutató online részvételi kultúráját, participatív magatartását.

Konvergencia

Az online világ egyik fő jellemzője, ezért kulcsszava: a konvergencia*. Az internet konvergens közeg. A konvergencia „jellemző mind a fizikai produktumok (például kommunikációs eszközök és hálózatok), mind a nem fizikai képződmények (például adatbázisok, kommunikációs csatornák, tartalomelosztó rendszerek) szintjén” (397). A technológiai konvergencia a telekommunikáció, a tömegkommunikáció és az internet összekapcsolódását jelenti, az eszközök konvergenciájának jelképe a képernyők (mobiltelefon, televízió, számítógép, okosotthon) egységesülése az okostelefonban, de zajlik az életszférák konvergenciája: a magán-nyilvános-üzleti-kulturális-szórakozási szférák összekapcsolódása (178); és én teszem hozzá: a nyelvi létmódok, a műfajok, valamint sajnálatos módon a közszolgálati és kereskedelmi média összemosódása.

Konvergenciák:

- fizikai, technológiai (például okostelefon),
- nem fizikai (adattár, tartalom),
- életszférák (magán-nyilvános),
- nyelvi létmódok, műfajok,
- médiaipar (közszolgálati-kereskedelmi média).

Az eszközök térbeli elhelyezésének szimbolikája is mutat konvergenciát. A hagyományos népi kultúrában létrejött a lakásban (tiszta szobában) a szent sarok. A televízió megjelenésével a lakás központi helyére, többnyire a szent sarokba költözött „házioltár” funkcióban a készülék; s köréje gyűlt esténként a szomszédság, a család. (Hasonló jelenség a rádió megszületésekor is megfigyelhető volt.) A számítógép eleinte többnyire a gyerekeknek (mint játékszer), majd a szülők munkaasztalán foglalt helyet, de a médiakonvergencia* hatására egy nagy központi képernyője ismét a lakás középpontjába kerül a televízió helyére, házioltár szerepben, és mellette kis „mellékállomások” bukkannak fel (gyerekszobában, dolgozószobában, konyhában).

A kommunikációs közeg (technológia) konvergenciájának egyik példája lehetne az sms és a cset. Mindkettő rövid üzenetküldési lehetőség, de az első még a telekommunikációhoz tartozik, mert telefonok között működik, a második pedig már az interneten:

- sms – internetes kapcsolat nélküli üzenetküldés (telekommunikáció, telefonok között),
- cset – (instant messaging) interneten egyazon alkalmazáson belül szinkron kommunikációs csatorna, one-to-one, many-to-many.

Az online-világ jelenségei

Az online-világ további tárgyalt jelenségei a könyvben (betűrendbe állítva, némiképpen rendszerezve): augmentált valóság*, big data*, blog*, címkézés (tagging)*, crowdsourcing*, cyberbullying*, digitális demencia*, e-book*, e-learning*, Facebook*, hashtag*, hiperdimenzionalitás*, influenszer*, kiterjesztett vagy augmentált valóság (AR)*, megfigyelés*, netsemlegesség*, nyilvánosság*, online múlt (digitális lábnyom)*, prosumer*, sharing economy*, surveillance*, szelfizés*, szimulakrum (szimulákrum)*, trollkodás*, újmédia*, véleménybuborék*, viralitás*, virtualizáció*, WAP*.

Ütközések

Szűts Zoltán nem technopessimista és nem technooptimista, korrekt módon törekszik az internet világnak ellentmondásait (előnyeit, hátrányait) bemutatni. Alapállása, hogy az internet minden tudatos tervezés ellenére kiszámíthatatlanul működik. Néhány árnyalt, ellentmondásos jelenség szembeállítását a kötet példái, illetve egyéb példák alapján:

- & Sebesség: Minden új technológia a sebesség növelését szolgálja (221). Freund Tamás: „Ma viszont az információrobbanás: a telefon, a rádió, a televízió, a videó, az internet, a távjelenlét korszakát éljük. Ez alig 100 év alatt zajlott le, s az agy ilyen rövid idő alatt képtelen alkalmazkodni egy ennyire megváltozott információs környezethez, hiszen a biológiai adaptációhoz az kell, hogy valamilyen spontán genetikai változás előnyösnek bizonyuljon a megbirkózási folyamatban, ha a szelektálódás is ez irányba mutat, akkor ezek stabilizálódnak a közösségben.”
- & Gondolkodó gép: Míg Z. Karvalics (433) szerint a gondolkodó gép metaforája értelmetlen, félrevezető, diskurzusromboló – Szűts példát hoz rá, hogy taníthatják meg a gépet (csetbotot*) agresszív, intoleráns kommunikációra; hogy a gépek kifejlesztettek egy saját nyelvet; valamint, hogy érzelmi kötődés alakulhat ki a géppel.

- & Megfigyelés: Egyik szerző megnyugtat, hogy a megfigyelés csak üzleti célú, miért lenne érdekes az egyes személyek számára – ha azonban ellenőrizetlen, bárki végezheti (469), akkor talán még sincs rendben.
- & Olvasás: A képernyőről való olvasást (289) egyes szerzők nem értékelik különösnek, bár sajátosságait leírják. – Ezzel szemben hangsúlyozni kell, hogy a hagyományos olvasás lineáris, valamint haptikus (tapintási ingert is magában foglaló), a képernyőről való olvasás azonban nonlineáris (290) és nem haptikus, tehát igenis sajátos. Különösen, ha hozzátesszük, hogy a történetmondásnak (storytelling) fontos szerepe van a kultúrában: a lineáris történet lekötő és stabilizálja a világot (290), s ha ez megszűnik...
- & Információ: Vannak, akik örvendeznek a korlátlan információknak. – Ám létezik az információs túltelítettség: amikor kezelhetetlenül sok tartalom válik hozzáférhetővé, és nehéz köztük a szelektálás (347), s ekkor megjelenhet a digitális demencia*.
- & Technológiai fejlődés: A technooptimisták maradéktalanul örülnek a technológiai fejlődésnek. – Érdemes tudatosítanunk, hogy az új, túlzottan vagy rosszul használt technológiák veszélyt jelenthetnek. Példa erre a röntgen: az 1950-es években (még nem tudván a sugárzás káros hatásáról) Amerikában röntgenpartikat szerveztek, sőt a cipőboltban röntgennel világították át a lábukat (391).
- & Felejtés: Az internet világa mindent megőriz, minden előkereshető, tehát nem szükséges a mentés, tárolás, lejegyzés. – Ez az internet „mélyrétegeiben” lehetséges, de az internetes tartalmak viszonylag gyorsan elavulnak, az adatok elérhetetlenné válnak, eltűnnek. Egy példa: A 2000. évi olimpia 150 weboldalából egy évtizeddel később egy sem volt elérhető (366).

Végül nem árt tudatosítani, hogy a fejlődés nem egyenes vonalú (most nem térnénk ki arra, hogy Hamvas Béla szerint fejlődés nincs is, később idézem). A könyv példái a korábbi korszakok technológiájának feléledésére: a rádió elterjedése újra divatba hozta a primitívebb technikájú gramofont; a nyomtatás feltalálása megindította a kéziratos magyar irodalmat (298), bár én inkább arra gyanakszom, hogy egyszerűen csak több kézirat maradt fenn azóta. De például a kézírási reneszánsza felfedezhető a kalligráfia továbbélésében, azután kicsit feltámadt a diafilm, a hagyományos lemezjátszó és a bakelitlemez, és él még a fekete-fehér fényképezés is.

Az online-világra (formára és tartalomra) összefoglalásképpen annyit mondhatunk: hogy nincs új a nap alatt, mindennek van előzménye vagy legalábbis analógiája, párhuzama, de most a technológiai újítások fokozottan és gyorsultan jelentkeznek, hatásaik nem mindig nyilvánvalóak. Csak egy dolog tűnik bizonyosnak: az ember alapvetően nem változik. Ha azonban a technológia befolyásolja az evolúciót (beszélnek is tervezett evolúcióról), nem árt óvatosnak lenni.

(Szűts Zoltán: *Online. Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.)

Az e-nyelv kialakulása, kutatása

Az új kommunikációs technológiák létrehozták a nyelvhasználat új létmódjait. Ezt összefoglalóan számítógép közvetítette kommunikációnak (CMC* – computer-mediated

communication), „hálókommunikációnak”); kimondottan nyelvi kommunikációját több-féleképpen, az egyszerűség kedvéért itt e-nyelvnek, magyar változatát netmagyarnak nevezzük. Az új létmódok rendszerszerűen a következőképpen épülnek egymásra. Az évezredek alatt kialakult beszéd és írás mellett megjelent ezek módosulása, az úgynevezett másodlagos szóbeliség, valamint felbukkant a másodlagos írásbeliség. Az újabb informatikai-kommunikációs technológiákkal tehát a kommunikációs (nyelvi) létmódok megkettőződtek. Az elsődleges szóbeliség alapja az élőszó, az elsődleges írásbeliségé a kézírás. Az elsődleges írás technológiai kiterjesztése: a nyomtatás, az írógép. Az egyéb sokszorosító eljárások („könyomat”, stencil, fénymásológép) még nem jártak az elsődleges írásbeliség minőségi átalakulásával. Az elsődleges szóbeliség technikai kiterjesztése: a telefon, a hangrögzítés, hangtovábbítás azonban létrehozott egy új minőséget, a másodlagos szóbeliséget (Ong 1982), amely írásbeliségen alapul, abból elevenedik fel. A fogalmat Nyíri Kristóf (2010: 45–46) korábról eredezteti, Hajnal István 1935-ben írt, (akkor publikálatlanul maradt) írásából:

„Az írás-érintkezéseszköz a telítettség korában jár: felvett már mindent magába, ami azelőtt a hangnyelv birtoka volt. [...] Önmaga szerepét kezdi bevégeztté tenni ezzel: különösen, amikor a művészetek és a mozgó kép az érzékelhető élet elénkvarázslásával kielégíti. A telítettség ez állapotában az írásbeliség egyoldalú szerepének meg kell szűnnie. [...] Ismét a szóbeliség a vágyunk, az írás lehető kiküszöbölése: az ösztönszerűség az érték a művészetben és az életben egyaránt.”

Hajnal István gondolata az „élőszó varázsa” kapcsán szerintem másra vonatkozik: a szóbeliség iránti igény növekedésére, amit a hétköznapi életben a beszélgetés, a hagyományos és új szóbeli folklór vagy éppen a rádió valósíthat meg. McLuhan és Ong viszont az írásbeliségből fölelevenített (kvázi: felolvasott) szövegekre gondolt. Nyíri Kristóf (2010: 46) összegzése persze így is megállja a helyét: „a Hajnal–McLuhan–Ong-féle szóbeliség/írásbeliség-paradigma” nyomán levonhatjuk a következtetést: „a közvetett kommunikáció akkor ígérkezik legsikeresebbnek, ha abban beszéd, írás és kép egyetlen egységes üzenetté ötvöződik”. És ennek egyik eszköze: a multimediális mobiltelefon (leggyakrabban használt mai nevén: okostelefon).

Az új, írást továbbító alkalmazási lehetőségek szaporodnak (és megszűnnek, átalakulnak): sms, e-mail, cset, msn, iWiW, Facebook, Twitter, Tumbler. Az informatikai világ kitermelte a másodlagos írásbeliséget, az új eszközökön használt sajátos írásbeli nyelvezetet (ugyancsak Ong 1996: 80). Ennek megnevezései (amelyek a különféle megközelítéseket is jellemzik):

- ~ írott beszélt nyelv,
írott párbeszéd (Bódi 2004);
- ~ szimbolikus írásbeliség (Bódi 2005: 195);
- ~ új beszéltnyelviség,
később: másodlagos írásbeliség (Ong 1996 nyomán Balázs 2004, Szűts 2018: 277);
- ~ virtuális írásbeliség,
- ~ mediálisan írott, koncepcionálisan (koncipiálisan, magyarul: tervezetten) szóbeli kommunikáció (Koch–Oesterreicher 1994 nyomán Benczik 2006: 17, Érsok 2003, 2006);

- ~ spontán írott nyelv (szemben a tervezett írott nyelvvel, Petykó 2012);
- ~ digitális írásbeliség,
- ~ digilektus* (Veszelszki 2010);
- ~ netnyelv (netspeak).

A nyelvi medialitás változásainak értékes elméleti áttekintését adja Benczik Vilmos (2006).

Az interneten megjelenő-alakuló sajátos nyelvhasználattal kapcsolatos első megfigyelések legelőször nyelvhasználati-nyelvművelési kérdéseket vetettek fel. 1998-ban felbukkan a digitális nyelvújítás fogalma. A 2000-es évek elejétől fokozatosan formálódik a magyar netnyelvészet. Az internetnyelv vizsgálatának első nemzetközi monográfiájával (Crystal 2001) párhuzamosan folytak már a magyar netnyelvészeti (internetnyelvészeti) kutatások is, hamarosan megszülettek az első magyar összefoglalók (Bódi 2004, Balázs–Bódi 2005, a netnyelv és -folklor nyelvéhez lásd például Veszelszki Ágnes online-bibliográfiáját, valamint 2009-ben külön online folyóirat is indult E-nyelv Magazin címmel). Az internetes nyelvhasználattal kapcsolatos megfigyelések szaporodnak, tendenciák, szabályok látszanak kirajzolódni, s ezekből következtethetünk folklorjelenségekre is. Tolcsvai Nagy Gábor (2004: 201) így látja:

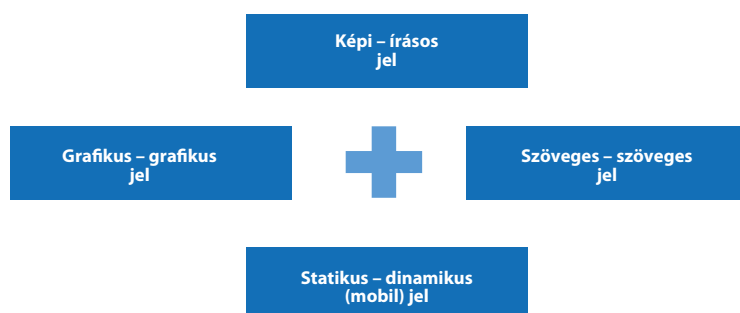
„A személyes és a személyesen vállalt elektronikus kommunikációban megmutatkozó változottság általában erős alkotójelleget mutat, amennyiben új nyelvi formák létrehozását támogatja. E nyelvi világ fontos összetevői az új szóalakok, új jelentések létrehozása, a szlenges kifejezések gyakorisága, a becézések, a szövegelés (poénkodás), nyelvi durvaság, a tömörség, az emotikon és a friss, általában angol eredetű idegen szavak magyar átírású használata. Másrészt ennek is kialakult mára a konvencionális összetevője, amely a kreativitást fékezi.”

A szóbeliség-írásbeliség dichotóm megkülönböztetését az új informatikai technológiák fényében föltehetően újra kell gondolni, helyette átmenetekről, folyamatokról (tendenciákról) beszélhetünk. A szóbeliség/írásbeliség és a személyes/magán és nyilvános/közöségi oppozíciók szerint listázhatók az egyes mediális technológiák (Bader nyomán Érsok 2006: 172–173), például cset, blog, fórum, magán-sms, magán-e-mail, „faliújság” (poszt), levelezőlista, „nyílt” vagy kör-sms, hivatalos e-mail stb.

Petykó Márton (2012: 49) a spontán beszéd és tervezett/kötött beszéd analógiájára bevezeti a spontán írott nyelv/tervezett írott nyelv terminusokat, amelyek között számos átmenet van.

A szóbeliség és az írásbeliség „széles határán” megjelenő különféle szöveghordozó közlések rövidítésekből, egyéb informatikai jelekből is fölépíthetők, s így szemiotikai értelemben átmeneti kép + szöveg konstrukciók hozhatók létre. (Az efféle – folklorhordozó – szövegek/jelkomplexumok tipológiájához lásd: Petőfi S. – Benkes 2002) A jeltípusokban ma már szerepet szánunk a statikus (rögzített) és dinamikus (mozgó) jelek megkülönböztetésének is. Utóbbihoz tartoznak az animotikonok* (az animáció és az emotikon szavakból, Bódi–Veszelszki 2006: 74). A folklorhagyományból is ismerünk a közlemények továbbítására különféle grafikus (képi), írásos és egyéb szöveg-

rövidítési eljárásokat. Éppen a különféle informatikai közlésmódok teszik lehetővé, hogy a képi jelekből az írásos jelekbe való átmenetet, ennek különféle módozatait modelláljuk. A képi/írásos és a statikus/dinamikus oppozíciók szerint a következő jeltípusokat különböztethetjük meg (részletesebben lásd még *A netfolklor nyelvi létmódja* című fejezetben):

1. ábra: Jeltípusok

Forrás: a szerző szerkesztése

Ezekre az egyszerű és összetett (grafikus + írásos), ráadásul uni- vagy multimedialis jeltípusokra számos példát találhatunk az interneten, s ezek egy része internetes folklórként internetes mém, hungaromém, illetve vírus vagy vírusvideó megnevezéssel terjed.

Egyes példák mutatják, hogy a kulturális (folklorisztikai, nyelvi) változások folyamata összefügg a technikai fejlődéssel, a technikai fejlődés azonban nem tünteti el a hagyományos kulturális formákat, legfőképpen módosítja azokat, sőt az is előfordul, hogy régi formákat visszahoz vagy helyreállít. A mobilkommunikáció a folyamatos bekapcsoltsággal és eléréssel gyakorlatilag az örök jelenléthez való visszatérést teszi lehetővé. Az sms-szövegírással pedig sok korábbi írástechnika elevenedik fel (például képirás, szótagírás, magánhangzó-kihagyásos írás, 90 fokkal elfordított írás, kiejtés szerinti írás) (lásd Balázs 2009a; de később ebben a kötetben is). Balaskó Mária (2003a, b) szerint a számítógépes kommunikáció (csevegőcsatorna, cset) „magán viseli hasonló műfajok jegyeit, (de) számos olyan egyedi jelenséggel is rendelkezik, amelyek feljogosítják arra, hogy önálló műfajnak tekintsük” (2003a: 17–18), a „csevegés etnográfiájában” pedig „módosulnak azok a paraméterek, amelyek általában meghatározzák a kommunikatív események szerkezetét. A kölcsönös hatásból a társadalmi és nyelvi interakció különleges, eddig ismeretlen fajtája alakult ki” (2003b: 18).

Az e-folklor kialakulása, kutatása

Minden médiumnak (kommunikációs közvetítő közegnek, eszköznek) van folklórhordozó szerepe. Ez lényegében McLuhan (1962/2001) „a média maga az üzenet” elképzelésének a továbbgondolása. Az informatikai világ azonban további lehetőséget teremtett a folklór, illetve a folklór továbbélése számára.

Az internet (világháló) már létrejöttékor felvillantotta a folklórterjedés új lehetőségeit. A 2002. évi magyarországi országgyűlési választások kapcsán körbeküldött jelszavak formájában (kör-sms) mint valamiféle sms-folklór váratlanul felbukkant az sms-kampány (jelszókampány). Előzményének tekinthetők a graffitik, illetve a jelszókultúra (például a rendszerváltás megmozdulásainak jelszavai). De az sms-nek mint technológiának csak egy villanás jutott a technikatörténetben; a választási sms-kampánynak pedig csak egy alkalom (2002). Az internet második nemzedéke, a web2 (közösségi világháló) egyértelművé tette, hogy a közösségi élet, hagyományműködés (átadás-átvétel) egészen új, virulens (hasonlatlalt: „fertőzőképes”, illetve: életképes) terepet kapott. A web2 magával hozta az e- (electronic) előtagú, az új elektronikus, digitális kódolású technológiákkal születő-terjedő, minőségileg más jelenségeket: e-kultúra, e-nyelv, e-könyv, e-filológia, e-irodalom, e-retorika (vö. Balázs 2010) stb. Ebbe a sorba tartozik az e-folklór vagy (inter)netfolklór. Ezek kutatását végezheti a közben digitális bölcsészetnek nevezett irányzat (beleértve a netnyelvészetet is).

A 2002. évi sms-kampány kapcsán beszéltünk a „futótűz- vagy pontról pontra kommunikációról” (Balázs 2003a), az akkortájt tömegrendezvényeken fölbukkanó úgynevezett sms-falak kapcsán az „elektronikus graffitiról” (Balázs 2004), amely elnevezések már folklór jellegű működésre utaltak. Az új (hamarosan kiderült: „zsákutcás”*) médiumban, az sms-ben való folklórelemeket sms-folklórnak neveztük el (a téma további folklorisztikai bemutatásához és elemzéséhez lásd Domokos 2005, 2007, 2010; összefoglalásához: Balázs 2011b).

A másodlagos írásbeliség (spontán írott nyelv) számos új folklórjelenség hordozója. Ez iránt lassan megélenkült a tudományos érdeklődés, s a nemzetközi kutatásokkal összhangban¹⁰ egyre több magyar anyagon végzett kutatás született (vö. például Balázs szerk. 2002; Bódi 2004; Balázs–Bódi szerk. 2005; Érsok 2003, 2006; Veszelszki 2011b). A kutatásoknak a dokumentálás mellett a magyarázat is a feladata. Többek között annak a kérdésnek a megvizsgálása, hogy a nyelvben kódolt kultúra miként változik az egyes technológiák hatására, s vajon ennek milyen következménye van a kulturális világokra, például a hagyományra. A folklór „szinteződik”, átmeneti formák jönnek létre. A kérdés persze nyitott, hogy antropológiai jellemzőnk, a „folklór” átalakulásaiban mennyire őrzi meg eredeti sajátosságait, s hogy az e-világ nem jelent-e valóban új, minőségi változást; talán éppen a (kumulatív) kulturális evolúcióban valamiféle „megszaladást” (megugrást). (A kumulatív kulturális evolúcióhoz lásd Tomasello 2002; illetve a kérdésre a kötet végén visszatérek.)

A (népi) kulturális változók kiváltó okai között Voigt Vilmos (2003: 12–13) fontosnak tartja a migrációt, a modernizációt, az urbanizációt, a szekularizációt, a műveltségi és a kommunikációs változásokat, valamint a technológiákat:

¹⁰ Lásd például Alekseevsky és Veszelszki online-bibliográfiáját.